

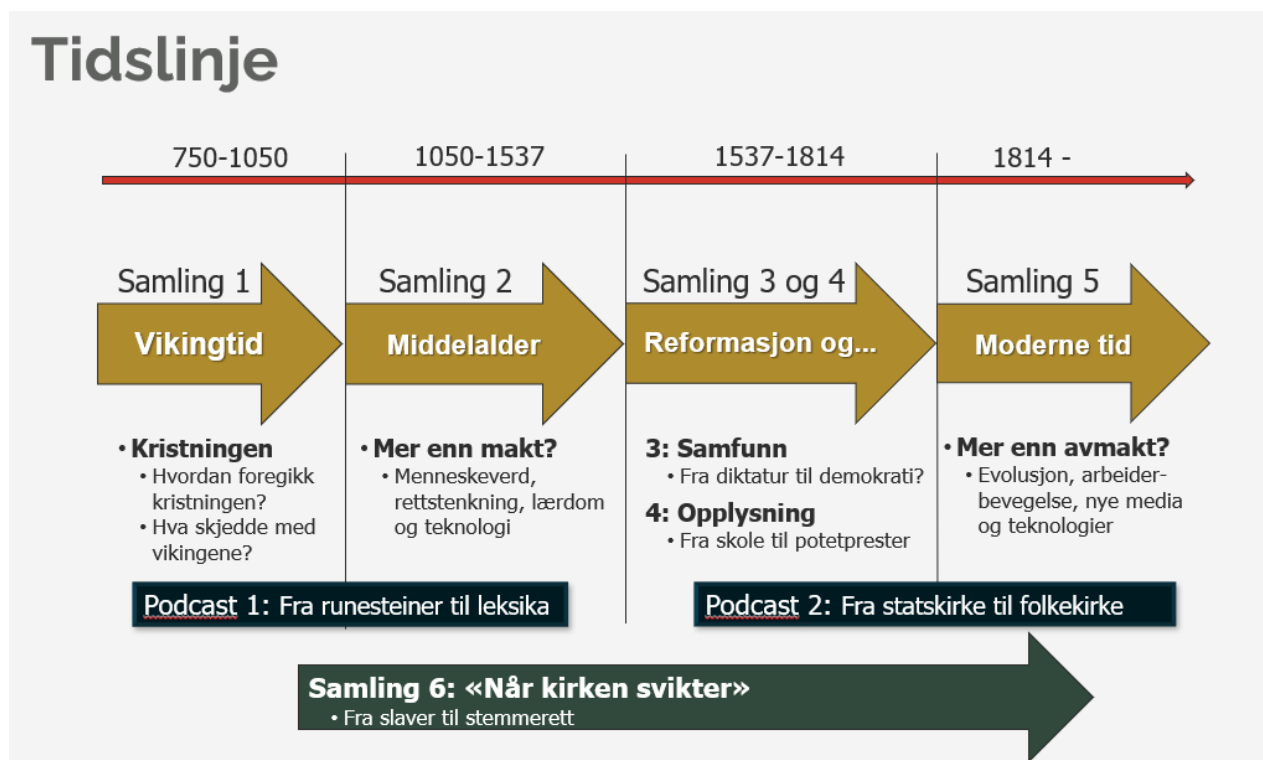

Ansvarlig: Bjørn Are Davidsen, rådgiver i tankesmien Skaperkraft

Utviklet med støtte av trosopplæringsmidler for Den norske kirke

«Kirke i 1000 år - fra middelalder til det moderne»

1. **Kristningen - kontinuitet eller brudd?** Hvordan foregikk kristningen? Hva skjedde med vikingene?
2. **Kirken i middelalderen - mer enn makt?** Menneskeverd, rettstenkning, lærdom og teknologi.
3. **Reformasjon og ... samfunn?** Reformasjonens betydning – fra diktatur til demokrati?
4. **Reformasjon og ... opplysning?** Kirkens rolle som formidler av opplysning, fra skole til potetprester.
5. **I møte med det moderne – mer enn avmakt?** Evolusjon, arbeiderbevegelse, nye media og teknologier.
6. **Hva når kirken svikter?** Fra slaver til stemmerett

Hvordan bruke samtaleopplegget?

Velkommen til gode samtaler om kirken i Norge i tusen år! Hva bør vi lære av fortiden, på godt og vondt? Hva kan vi takke for? Hva var feil og mangler? Hva bør vi ta med oss inn i fremtiden?

Du skal ikke ha vært lenge i utlandet for å vite at du er et annet sted. Også fortiden er et annet land. Tanker og holdninger var andre, enten da dine foreldre var barn - eller for hele tusen år siden.

Hvordan var det å være en viking? Å leve i middelalderen? På 1500-tallet? Hva med opplysningstiden? Da dine oldeforeldre levde? Hva er det å være kristen i dag – og i fremtiden?

Historie kan fortelles på mange måter og du kan gjøre det på din. Denne teksten er ikke noen fasit, men kan gi hjelp til å forberede presentasjoner som du også finner på denne ressursiden, og forslag til svar på spørsmål under samtalen, enten den skjer som del av trosopplæring i Den norske kirke eller i andre sammenhenger. Her er to forslag til hvordan teksten kan brukes:

1. Den som skal holde presentasjonen leser gjennom og har teksten som et bakteppe.
2. Alle leser på forhånd, slik at presentasjonen oppsummerer hovedpunktene man allerede har lest.

Også det vi ser som helt selvfølgelig har en historie, selv idealer og helter vi ser oss i lys av, kanskje uten å tenke oss så mye om. Noe av det du leser her kan sikkert oppleves ukjent og uvant, satt på spissen eller vinklet. Målet er å skape refleksjon over den mangfoldige historien kirken i Norge er en del av. Kanskje kan et møte med historien vise at det er mer å være stolt av enn du tror? Kanskje mer å beklage? Og, enda viktigere: Hjelp til å tenke over hvordan vi møter hverandre i dag.

Ingen kommer til slike spørsmål uten et bakteppe. Noen kan ha et overdrevent positivt syn på kirken og kristne i historien, andre et overdrevent negativt. Uansett håper vi å vekke engasjement ved også å løfte frem kanskje litt overraskende sider – og ta noen steg til siden.

De fleste temakveldene har følgende ressurser – pluss altså en tekst på 15-20 sider.

- **Powerpoint** for å presentere stoffet
- «**Visste du at?**» - Funfacts (eller kanskje ikke alltid like morsomme)
- En **kviss** om hver del. Målet er ikke å lage eksamen, men igjen å stimulere til engasjement.
- Forslag til utnyttelse av **lokalhistorie** og annet som kan gjøre stoffet enda mer aktuelt.
- Tips til **dramatiseringer** av stoffet for å leve seg bedre inn i det (gjelder kun noen av temaene).

Hver del er egnet for samlinger på 1-2 timer, som del av trosopplæringen – også for voksne, enten det er på en temakveld, i bibelstudiegrupper eller en menighetsweekend.

6. Når kirken svikter – fra slaver til stemmerett

I en klassisk norsk kirkehistorie kan vi lese at

«Presteskapet omkring 1814 oppviser en del fremragende menn, enkelte udugelige og moralsk forkomne individer og mange som bare er navn for oss, og som vi har små muligheter for å gjøre oss et bilde av. Der er store forskjeller i initiativ og dyktighet. Også i kirkelig standpunkt og dogmatisk uenighet er der betydelige ulikheter».¹

Forskjeller og uenighet i kirken er ikke noe nytt. Et gammelt ord sier at det krever ti positive erfaringer å rette opp én negativ med en prest. Likevel er nok mange mer fornøyde med prestene to hundre år etter 1814. Samtidig har en slik ganske så blandet gruppe på godt og vondt vært kirkens ansikt utad og bestemt politikk og holdninger i mange spørsmål.

Og på noen områder bidratt til at kirken har sviktet sitt kall.

Men hva menes når noen sier at *kirken* har sviktet? Kan vi virkelig sette et så enkelt likhetstegn mellom kirken og prestene som jeg gjorde over?

Nei, vi kan nok ikke det. For hvem eller hva er denne «kirken»? Alle som gjennom historien har *oppfattet seg som kristne* i Norge, *medlemmer* av Den norske kirke (i luthersk tro snakkes ofte om et alminnelig prestedømme, at vi prinsipielt sett alle er prester), *ansatte* (vigslete prester, biskoper og andre), eller *offisielle* handlinger, synspunkter og vedtak?

Dette er ikke enkelt å avgjøre. Selvsagt er ingen i dag ansvarlige for hva andre tenkte eller gjorde i fortiden, men vi bør likevel forsøke å lære om dette – og av det. Det mest fristende kan være å lene oss litt tilbake og gi andre skylden, men kanskje det mest nyttige er å se hva også jeg kan gjøre bedre i dag og i morgen?

Vi har så langt sett på hvordan kristningen av Norge påvirket tanker om livet, verdier og hverandre, ikke minst i overgangen fra en æreskultur til en tilgivelseskultur. Vi har tatt opp reformasjonen og opplysningstiden, og hvordan offisielle deler av kirken har møtt moderne tanker og utfordringer.

Det er selvsagt fristende å se mest på det positive og bærekraftige. Vi har likevel også vært innom noen av de mørkere delene av historien som kirken med rette har tatt et oppgjør med.

¹ Molland (1979), side 38.

I denne siste del av studieopplegget skal vi gå mer inn på skyggesider. Dette er ikke noe vi gjør i strid med kirkens idealer eller fordi kritikere krever det. Nei, å erkjenne mine feil og mangler er en klar kristen tradisjon og helt sentralt i kirkens budskap.

Vi finner dermed klare oppfordringer i Det nye testamentet:

«Sier vi at vi ikke har synd, da bedrar vi oss selv, og sannheten er ikke i oss. Men dersom vi bekjenner våre synder, er han trofast og rettferdig, så han tilgir oss syndene og rensar oss for all urett», 1. Johannesbrev 1,8-9

Å innrømme mine synder er en avgjørende viktig kristen verdi, selv om jeg må vedgå at det kan sitte langt inne. Kirken kan likevel peke på skriftemålstradisjonen som et stryke på vei fortsatte til 1700-tallet i Norge og det som ofte kalles et «skriftespeil», som var ganske utbredt også i Den norske kirke til for hundre år siden.

Målet var selvransakelse. Speiler jeg mitt liv i lys av f.eks. De ti bud kan jeg lettere se hva jeg gjort og sagt som er galt, ta et oppgjør og rette opp ved å gjøre bot.

Men som oftest handlet det mest om meg og mitt. Hadde jeg løyet, stjålet eller unnlatt å hedre mine foreldre? Vi blir fort nærsynte, enten vi er kristne eller ei. Små feil hos enkeltmennesker er lettere å se enn store i samfunnet. Det er lettere å spørre om jeg har arbeidet på helligdagen, enn om mitt syn på slaveri bryter med Guds vilje. Og mer behagelig, siden det koster mindre å endre det første.

Dermed var det ikke enkelt å få øye på det vi kan kalle for strukturelle eller samfunnsmessige synder. Vi har alle vanskelig for å ta et steg til siden og se oss selv utenfra – enten det er kritisk eller positivt. Det har ikke manglet blindfelter i historien. Jeg vil ikke vedde på at vi er uten noen nå.

Gjør det vondt?

Men hvordan reagerer jeg, når noen forteller at jeg har gjort noe galt? At min familie har gjort det? Mitt land? Min ... kirke - eller menighet?

Blir jeg sint? Såret? Redd? Er jeg full av bortforklaringer? Stiller kritikere i forlegenhet ved å fortelle at de også har gjort noe galt, kanskje noe enda verre?

Mine reaksjoner sier mye om meg selv, om min bakgrunn, min kultur, hva jeg oppfatter som selvfølgelig. Hvem som er mine helter – og skurker. Alle som leser Donald Duck vet at Svartepetter ikke er et forbilde, men bør vi ikke iblant også vurdere hvor godt Mikke Mus behandler Langbein?

Kanskje er noe av grunnen til at vi – i hvert fall noen ganger – likevel klarer å vedgå at vi har gjort noe galt, nettopp evangeliet. Troen på oppgjør og tilgivelse. Og å gjøre opp for oss etterpå.

Det er ingen svakhet å innrømme skyld. Tvert imot kan det være en seier. Som vi var inne på i første del, var Norge i vikingtiden en æreskultur. Mye handlet om mitt rykte. Og min *gruppes*, familiens, klanens ry. I en slik sammenheng ønsker jeg ære, ikke skam. Bryter jeg loven, gjelder det ikke å bli sett. Og blir jeg sett, gjelder det ikke å vedgå skyld. For kan brukes mot meg. Det bringer skam – ikke bare over meg selv, men gjengen og storfamilien.

I vikingtiden var det tilsvarende nøye å hevne fornærmelser – mot ætten og vennene. Jeg hadde rett til blodhevn. Hadde en mann fornærmet min bror, kunne jeg hevne meg på hans fetter. Noen ganger førte det til onde sirkler der hevnen ble hevnet med verre og verre midler. Derfor var det så viktig for kirken å forby blodhevn og snakke om *personlig* skyld og tilgivelse. Det var Gud som kalte meg til ansvar, ikke slekten. Gud kjente mitt hjerte, var nådig og tilga om jeg angret og vedgikk min synd.

Ikke minst så vi dette i lovverk og dommer i senmiddelalderen, slik vi var inne på i del 2. Når målet er fred og forsoning, er det ikke tilfeldig at mange dommer ender i forlik.

Hva en æreskultur ser som svakhet, ser en skyld/tilgivelseskultur som et ideal. Målet er ikke gjengjeldelse, men tilgivelse. Jeg motiveres av samvittigheten. Er det jeg gjør *godt* eller er det *galt*? Kan jeg personlig leve med det? I en slik kultur prøver jeg å holde loven selv om jeg kan komme unna med å bryte den. Det handler ikke om hva samfunnet ser, men hva Gud ser.

Ideelt sett. I praksis er det ikke alltid fullt så ideelt. Vi svikter mange ganger. Vi kan ikke uten videre kreve tilgivelse av andre eller klare det selv når uretten er blitt for stor eller hjertet for hardt.

Men for en kirke er dette viktig, enten vi tenker oss den som en offisiell størrelse eller i bredere forstand oss som medlemmer. Vi må arbeide med å se våre feil, nå og i historien. Hvordan kan Guds kjærlighet og tilgivelse drive oss til annet enn å vise andre kjærlighet, be om tilgivelse og gjøre bot?

Kirken svikter – over alt?

Vi snakker ofte om at Gud ikke gjør forskjell på mennesker. Vi kan alle komme til ham, uansett alder, farge, kjønn, evner, seksualitet, arbeidsevne, intelligens, utdanning eller hva vi tenker på.

Men hvor mye har vi levd etter dette?

Det er ikke et spørsmål med et klart svar. Vi kan vurdere det forskjellig, på ulike områder til ulike tider. Hva noen oppfatter som svikt, kan andre noen ganger oppfatte som seire.

Her er det store forskjeller i svarene. Noe avhenger av alder, av hva jeg mener politisk, eller om jeg regner meg som «tradisjonell» eller mer «moderne». Dermed kan jeg både høre at kirken svikter ved å gjøre terskelen for høy («Folk flest føler seg ikke hjemme i kirken!»), og ved å gjøre den for lav («Det er blitt en kirke for folk flest og ikke for oss som tror på Jesus!»).

Ulike syn betyr verken at den ene kritikken slår den andre i hjel eller at de nødvendigvis forsterker hverandre. En bred folkekirke står overfor mange dilemmaer. I løpet av tusen år kan de handle om ganske mye, særlig om vi bruker målestokker som ikke er laget før i dag. Samtidig må det ikke bli en beleilig unnskyldning at det er vanskelig å unngå at noe blir feil, eller ikke treffer alle grupper.

Følgende oversikt viser noe av dette – hva som legges i ordet «kirken» er bevisst tenkt litt åpent:

Ulike syn på hvor kirken har sviktet	Hva hevdes er svikten?	Noen eksempler
For lojal mot staten - «Statskirke»	For ofte statens forlengede arm i problematisk politikk.	For ukritisk, som i hekseprosessene og «fornorskningen» av samer og romfolk.
For moralistisk - «Pekefingerkirke»	Blåser opp trivielle synder og påfører enkeltmennesker skam.	Mer opptatt av lov enn evangelium, av dyneløfting fremfor høyere etiske visjoner.
For lite utfordrende - «Trøstekirke»	For rund og opptatt av å trøste.	Mer opptatt av de som sliter enn de som trenger utfordringer og kall til tjeneste.
For irrelevant - «Avleggs»	Forstår ikke hvordan folk flest lever og tenker. Mer opptatt av liturgi og gamle salmer, enn noe som har appell i dag.	Forstår for dårlig tankemessige spørsmål, de som strever med barn, partnere, jobb, økonomi, stress og angst, eller søker trøst i underholdning, rus og flyktige forhold.
For lite endringsvillig - «Tradisjonalistisk»	For opphengt i privilegier og tradisjoner	Imot parlamentarisme, jøders adgang til Norge, kvinnelig stemmerett og kvinnelige prester. For dårlige til å møte unge.
For endringsvillig - «Ugjenkjennelig»	Nye oversettelser, for store forskjeller etter liturgireformen	Eldre og de som går i ulike kirker (f.eks. dåpsfølger) kjenner seg ikke igjen.
De aktive kristne - «Folkekirke»	For lite rom for oppbyggelse og bibelundervisning	Mer opptatt av «barnetro» enn å hjelpe til å vokse i tro og kunnskap.
Overfor folkelige vekkelserbevegelser - «Borgerskapskirke»	Motarbeidelse av vekkelser og for dårlig evne til å se behovet for fornyelse	Alle forkynnere måtte i en periode være godkjente av sognepresten, noe som ikke minst rammet Hans Nielsen Hauge. For lite samarbeid med frikirker også i dag.
Kobler ikke tro og tanke - «Følelseskirke»	For lite fokus på å hjelpe menigheter med tankemessige utfordringer i skole og arbeid.	For lite opplæring i gode grunner til å være kristen, i trosforsvar og forholdet mellom tro og vitenskap. Tro er kun noe subjektivt.
For konservativt politisk - «Embetsmannskirke»	For lite kritiske overfor makt, for mye på elitens side	Signalisert mindreverd til husmenn, skeive, småbønder, alenemødre og samboende.
For radikalt politisk - «Kristensosialister»	Støtter for mye «rød» politikk	Synet på oljeleting, migrasjon, klima og LHBT.

Noen mener det verste er å svikte det å være kirke. Kirken bør være en forsamling der troende får opplæring og omsorg, forkynnelse og sakramenter, styrkes i tro og tilhørighet, ikke minne om et politisk organ opptatt av miljøvern, flyktninger og LHBT-saker. I et slikt perspektiv anklages kirken for å gjøre det å være kristen for mye til å ha bestemte politiske meninger og kampsaker.

Fra et annet perspektiv anklages kirken for ikke å ha fulgt nok i Jesu spor overfor fattige og utstøtte. Kirken kan dermed få kritikk enten den går imot noe som mange godtar (f.eks. tilfeldig sex) eller støtter noe som mange ikke godtar (f.eks. at også angrende drapsmenn kan få tilgivelse).²

Noen spør også hvorfor en som allerede har et godt miljø skal komme i kirken, hvis den ikke gir en himmel over livet og løfter oss? Hva blir igjen hvis vi ikke forventes å følge Jesus med alt hva det innebærer av omvendelse og forsakelser, av å være der for hverandre, på tvers av interesser og bakgrunner, for ikke å si politisk syn? Hvorfor skal en aktiv fotballsupporter få seg ny tilhørighet i kirken, hvis han eller hun allerede har supporterklubben?

For noen har kirken sviktet både hjerte og hode. Den har sviktet i møte med fattige og minoriteter, utstøtte og småkårsfolk. Den har ikke tatt på alvor utfordringene i nye ideologier, vitenskap og moderne verdensbilder. Den har satset på en enkel barnetro og ikke gitt opplæring i gode grunner for å være kristen. Mange kristne har dermed forlatt hele troen i møte med andres voksentro.

For noen er det den gamle statskirken som var problemet. Hvorfor var den ikke mer kritisk under hekseprosessene, som diskutert i del 3 av samtaleopplegget? Var den ikke ofte på de mektiges side, da prestene var embetsmenn? Historier om urett, om prester som behandlet småfolk dårlig, kan bli delt i generasjoner, spesielt hvis det handlet om mine besteforeldre.

Kanskje har perspektivet snudd? Mens mange før kunne spørre om de var gode nok for kirken, spør de nå om kirken er god nok for dem. Nå er det kirken som bør ha lua i hånden.

Noen er opptatt av det problematiske i alt kirken har godtatt av statens politikk, enten det var på 1700-tallet eller 2000-tallet. Andre lengter tilbake til den gang kirken var en del av staten, ikke minst fordi man tenker det gjorde det lettere å formidle kristen tro og kjærlighet til flere.

I noen grupper er det ikke uvanlig å høre at kirken sviktet i kampen om livets ukrenkelighet og begynnelse, når man ikke lenger kjempet høyt og tydelig mot selvbestemt abort.

² Tilgivelse gis nettopp fordi man har gjort noe galt som trengs å *tilgis*, fremfor unnskyldes. Jeg får det av nåde av Guds kjærlighet når jeg bekjenner og ber om tilgivelse, uten at jeg har gjort meg fortjent til det, men det hører ofte med å gjøre bot og prøve å rette opp der mulig.

Å fornye kirken slik reformatoren Martin Luther forsøkte å gjøre, er i utgangspunktet å gå bakover - til kildene, til de første kristne - mens samfunnet kan presse i motsatt retning. Hva er moderne? Hva er opplagt - i dag?

Det kan være delte meninger om hva kirken og kristne bør støtte i dag, men de fleste vil mene at mange kristne på ulike måter sviktet dem som på 15- og 1600-tallet ble anklaget for å drive trolldom, for ikke å si jøder, haugianerne, samer, kvener og romfolk, eller skeive og transpersoner. Dette har skjedd enten ved offisielle uttalelser fra kirken, generelle holdninger eller enkeltpersoners feilgrep. Samtidig som det også var prester og andre som kritiserte hekseprosesser, støttet jøder og haugianere, og la ned mye tid og krefter i å hjelpe minoriteter.

Skal vi tenke som en luthersk kirke i Norge, er alle døpte medlemmer en del av kirken. Vi har ansvar, som enkeltpersoner og fellesskap. Men det betyr også at endringer ikke skjer over natten, enten vi tenker personlig eller mer politisk, ved uttalelser eller vedtak. Siden kirken består av mange personer - bispedømmer og sogn, ansatte og frivillige, menigheter og medlemmer - tar det tid å endre syn og holdninger. Mens enkeltpersoner eller bredere lag av folket raskt kan skifte oppfatning, er kirken i mer offisiell forstand avhengig av mange og til dels lange prosesser, og noen ganger flere kirkemøter.

Kirken vil dermed nærmest automatisk henge etter. Det er vanskelig å unngå utålmodighet innad i kirken og kanskje enda mer utenfor. Når alle *andre* «vet» hva som er rett, må det da være pinlig for kirken ikke straks å endre syn! Eller lande på to likestilte syn, eller andre kompromisser.

Noen vil mene at det er en styrke at man tar hensyn og tenker seg om når mange mener de har gode grunner til å være uenige. For andre er det en svakhet: Kirken må sannelig skynde seg for ikke å bli gjort til skam eller latter. Eller motsatt, hvem kan stole på en kirke som stadig endrer mening, selv om det tar tid?

Slik Jan Ove Ulstein viser i *Oppbrotsteologi på det lange 70-talet* skjedde store teologiske og politiske endringer for noen tiår siden. En høyreorientert kirke ledet av menn ble gradvis mer politisk radikal og med stadig flere kvinnelige biskoper og prester.

Samtidig er spørsmålet hva som er det sentrale, kjernen i kirkens tro og liv. Hva bør vi holde fast på, tross endringer i hva flertallet mener? Er det steder der kirken *bør* ligge etter samtiden - eller før? Hvordan kan vi som kirke både utfordre og fornye samfunn?

Her er det altså mye å snakke om, enten man mener det ene eller det andre.

Mer enn svikt

Kirken har betydd mye for mange i Norge i tusen år. Den har bidratt til å endre holdninger og verdier på avgjørende måter, som vist i tidligere deler av dette studiet.

Vi har nevnt mange ulike syn på hvor kirken har sviktet. I resten av kapitlet skal vi gå mer i dybden på tre områder. Når akkurat disse trekkes frem, er det fordi alle er enige om at kirken faktisk har sviktet her og vi ønsker å forstå hvorfor kirken tenkte så feil.

Målet er ikke å frikjenne kirken, men å lære. Hvordan kan noen som står for nestekjærlighet tenke og gjøre ting som vi i dag opplever som rystende galt? Bør vi ikke fordømme, fremfor å forsøke å forstå?

At det kan være gode grunner til å fordømme, betyr ikke at vi bør la være å forstå. Kanskje kan nettopp det å forstå kirkens feil i fortiden, gjøre oss bedre i stand til å se våre egne i dag?

Selv om det ikke finnes enkle forklaringer, skal vi spesielt se på tre forhold. I samtalen om dette er det selvsagt mulig å trekke inn flere, enten du er enig eller uenig i at disse tre er de viktigste.

Den første forklaringen kan vi kalle *blindhet for samtiden* - hvorfor ser vi ikke at noe er galt i den tiden vi lever i? Hvordan kunne biskoper på 1700-tallet - og noen prester på 1800-tallet - forsvare slaveriet?

Den andre er *blindhet for «den andre»* – hvorfor ser vi ikke andre godt nok? Hvordan kunne selv velmenende prester forsvare å behandle samer og romfolk så strengt og ødeleggende?

Den tredje er *blindhet for likeverd* - for hvor radikal likeverdstanden er i Bibelen. Hvordan kunne prester og biskoper være så avvisende overfor kvinnelig stemmerett?

I noen grad vil disse forklaringene overlappe. Blindhet for samtiden kan også være blindhet for andre, og begge deler kan handle om likeverd. Likevel kan forhåpentligvis en slik inndeling bidra til å klargjøre viktige poenger, selv om de et stykke på vei kan handle om det samme.

Så finnes det også andre forhold, og vi håper samtale spørsmålene kan hjelpe til å belyse de viktigste.

1. Blindhet for samtiden

Sitter jeg i en bil som senker farten fra motorvei til tettbygd strøk, føles det nesten som jeg kunne gå ved siden av - selv om jeg kjører fortere enn verdensrekorden på 100 meter. Dette kalles fartsblindhet. På samme måte er det lett å bli blind når de fleste eller de som er mest viktige for meg er enige om noe. Har alle på seg briller med grønt glass, ser alt grønt ut. Ser alle til venstre, ser ingen til høyre.

Som nevnt i første del av «Kirken i tusen år» er kirken både tidløs og barn av sin tid. Det har påvirket hvordan man har tenkt, snakket og handlet, fra kvinner og slavers rolle til hva som var politisk

akseptabelt, f.eks. i bruken av vold. Selv om kirken har snakket mye om sannhet og rettferdighet, nåde og nestekjærlighet, fred og tilgivelse, har ledere og medlemmer for ofte sviktet i praksis.

Hvordan kunne de det? Hvordan kunne kirkens ledere unngå å rekke opp hånden?

Det enkle svaret er at dette var en tid der kirken i Danmark og Norge var forpliktet på en lojalitet til kongen og lovene. Som embedsmenn var man en del av staten med de privilegier og plikter det førte med seg. Kritisert man kongen eller lovene for sterkt, ville man mistet stillingen – eller livet.

Det mer kompliserte svaret er at man fulgte vanlig vitenskap og rettstenkning. Men hvordan kan det gå an? Er ikke juss bra? Bør jeg ikke følge vitenskapen?

Ja – og nei. Også juss, lover og regler kan være barn av sin tid. Det har vist seg flere ganger at vitenskapen har tatt feil.

Helt siden antikkens Hellas hadde mange av de største tenkerne snakket om *naturlig ulikhet*. Og ingen tenker var større enn Aristoteles. Han argumenterte for at mens noen var født til å styre, var andre født til å være slaver. Det var lett å observere «vitenskapelig», bare å se seg rundt! I et fornuftsstyrt samfunn som Aten, det første kjente demokratiet, var de fleste slaver.

Selv om man ikke hadde slaver i Danmark-Norge, var slaveriet big business. Danske selskaper ønsket å tjene penger. En rekke nordmenn var involvert.

I middelalderen var ett av kirkens idealer å sette slaver fri, slik også kristenretten hadde bestemmelser om. Dermed hadde det ikke vært slaveri i Danmark eller Norge siden 1100-tallet. Så gjorde oppdagelsesreisene og verdenshandelen fra 1500-tallet slaveriet igjen aktuelt – spesielt i koloniene, etter hvert også i de dansknorske.

Man visste nok at dette ikke helt stemte med evangeliet. Dermed gjaldt det å vise at det ikke var synd, men et midlertidig, nødvendig onde. Det hadde lenge vært vanlig å tenke seg hva som var rett og galt fra flere vinkler. Man skilte mellom ideal og nødvendighet. Den grunnleggende *naturretten* var hevet over samfunn og viste noe av hvordan Gud hadde skapt verden. Men det var umulig å styre etter slike lover. Det virkelige liv krevde unntak og kompromisser. Man trengte praktiske *nasjonale lover* tilpasset sted, tid og skikker, «fordi ulike lover passer ulike folk», slik europeiske tenkere hadde argumentert for i over tusen år, som Isidor fra Sevilla.³

Selv om alle egentlig var skapt frie, hadde nød, forbrytelser og krig gjort slaveriet til en trist, men nødvendig orden. Dermed var biskopene ikke opptatt av å avskaffe slaveriet, men å behandle

³ *Etymologies* av Isidor av Sevilla, Book V, ii.

slavene godt. Mens de som brant for å avskaffe slaveriet, som f.eks. kvekerne i USA og William Wilberforce i England, nok var vel så opptatt av Jesus som av juss.

Flere toneangivende tenkere på 1700-tallet i Danmark-Norge støttet naturretten, ikke minst Ludvig Holberg. Ifølge den hadde alle samme verdi uansett hudfarge, for noen «er hviide, andre sorte». I et intervju med Khrono føyer Jørgen Sejersted til at datidens rasisme stred også med Bibelen.⁴

Kirken møtte mange slags press, fra økonomi til vitenskap. Mens Paulus i Galterbrevet understrekte at vi alle var like for Gud («her er det ikke mann eller kvinne, slave eller fri, jøde eller greker»), noe som sammenfaller med naturretten, var det ikke uvanlig å dele mennesker i grupper med ulike verdi.

- Holberg reagerte både teologisk og moralsk på datidens tidlige vitenskap som var interessert i å kategorisere ikke bare planter og dyr, men også mennesker. Oppdagelsesreisende observerte sivilisatoriske forskjeller som de ikke fikk til å stemme med den bibelske skapelsesmyten, der alle menneskers felles opphav var et hovedpoeng. Tidlig rasetenkning i denne perioden er en del av den vitenskapelige kritikken av Bibelen, sier Sejersted.

Til tross for naturretten og Bibelen, angrep få lærde selve slaveriet. Noen støttet det også mer direkte, som opplysningsfilosofen David Hume. Mange ønsket uansett at slavene skulle få det bedre, som bergensbiskopen Pontoppidan i 1760. Det var ingen slaver i Danmark eller Norge, men han reagerte sterkt på rapporter om umenneskelige forhold på slaveskip og i koloniene, de kan aldri «blive meget elendigere, usikrere og umenniskeligere».

Løsningen? Ikke å avskaffe slaveriet, men å gjøre det lettere å holde ut ved at slaven ikke må skilles fra hans «Hustrue og Børn».⁵

Synet endret seg heldigvis over noen generasjoner. Den dansk-norske stat var den første som forbød slavehandelen, allerede i 1792 - selv om slaveriet fortsatte i danske kolonier til 1848.

Likevel støttet noen prester slaveriet så sent som på 1860-tallet, slik vi ser av en debatt i Den norske evangelisk-lutherske kirke i USA. I ettertid er dette tolket til at mange nordmenn støttet slaveri, spesielt utvandrere med bakgrunn fra statskirken, mens pietister som haugianerne var motstandere. Det er lett å tenke at dette også speilet holdninger i Norge.

Ser vi nærmere etter, oppdager vi at de aller fleste norske innvandrere lenge hadde vært imot slaveriet i USA. Ole Rynnings populære håndbok fra 1839 for norske emigranter la ikke skjul på kontrasten mellom det amerikanske idealet om frihet og likhet på den ene siden og den «skjændige slavehandel»

⁴ Svendsen (2020). Sejersted er dekan ved Det humanistiske fakultet ved Universitetet i Bergen.

som ennå «taales og drives» i de sydlige stater der «sorte mennesker, med uldaktig hår» er ført fra hjemlandet i Afrika. Disse stakkarene kjøpes og selges som annen eiendom og drives til arbeide «med pisk eller svøbe». Om en herre pisker sin slave til døde eller skyter ham «ihjel i raseri», ansees han ikke som en morder. Rynning er dermed nøye med å oppgi områder der slaveri er tillatt eller forbudt, og spår at enten vil USA dele seg i to, eller det vil bli en borgerkrig.

De fleste norsk-amerikanere bosatte seg da også i områder uten slaveri, lenge først og fremst i Wisconsin. Så oppdaget norske teologistudenter i Missouri at professorene ikke avviste slaveri prinsipielt. I 1861 ble Laur Larsen (1833-1915) bedt om skolens slaverisyn, uten å svare. Etter press skrev han litt irritert at Bibelen ikke sier at slavehold er synd.

Dette kom flere for øret. I Wisconsin ba menighetene om svar fra sine prester. Man reagerte sterkt da lederen for kirken, Adolph Carl Preus (1814-78), støttet slavehold i akademiske ordelag, nettopp mens deres ungdommer skulle ut og krige *mot* slaveriet. Vi aner en lojal luthersk statskirketradisjon når han forklarer at, ja, slaveriet var et onde, men ikke synd – så lenge det er *lovlig*. Det er moderne fritenkeri å si noe annet.

"Vi kunne ikke kalde det, at holde Slaver der, hvor den politiske Lov tillader det, Synd i og for sig 1) fordi det ikke er udtrykkelig forbudt i Guds ord at holde Slaver; 2) fordi det ikke heller er befalet i Guds Ord at frigive alle Slaver".⁶

Protestene var store. Kirkens ledelse ba derfor om støtte fra Det Theologiske Fakultet i Christiania. De regnet med at konservative professorer som Carl Paul Caspari (1814-1892) og Gisle Johnson (1822-1894) ville si seg enig i at slaveri ikke var prinsipielt galt. Bibelen var jo klar.

Svaret var ikke til å misforstå: Slaveriet stred med Guds vilje. Det var en følge av synden og ingen guddommelig institusjon. Tvert imot hørte det egentlig «hedenskapet til». Er målet å kjempe mot synden, må slaveriet avskaffes, ved kristendommens fornyende kraft. I stedet for å støtte prestene i Amerika, så fakultetet slaveriet som en skam for kirken:

«Avskaffelse av slaveriet skal skje ved lov og orden, selv om det er en skam for kristenheten at slaveriet er blitt opprettet på nytt der samfunnslivet er preget av den kristne tro».⁷

Det var altså ikke slik i Norge at kirken på 1860-tallet støttet slaveriet, mens haugianerne var imot. Men i USA holdt de norske prestene på sitt, muligens fordi bordet fanget. Det var bare en utvei i et

⁵ <https://www.aftenposten.no/viten/i/or2xm/slik-levde-nordmennene-som-deltok-i-slavehandelen-i-afrika>

⁶ Rasmussen (2006)

område der tusener hadde meldt seg til kamp for nordstatene. Hele 12 skandinaviske menigheter brøt ut og dannet sin egen kirke i 1868.

De var ikke ledet av hvem som helst, men av Claus Lauritz Clausen (1820-1892), en danske som på oppfordring av haugianere var blitt den første ordinerte presten for nordmenn i Amerika. Han hadde først støttet de andre prestenes vedtak, men angret, skrev skarpe innlegg mot slaveri og meldte seg som feltprest. Bruddet i kirken understrekte at han hadde bred støtte.

Det er grunn til å kritisere Preus og prestene som delte hans meninger, samtidig som dette for dem mest var et spørsmål om prinsipper. Preus holdt ingen slaver. Han kjempet ikke for at det skulle bli tillatt med slavehold i nordstatene. Han var en arbeidsom og fredlig mann, med stor evne til å bygge organisasjoner, selv om det endte med brudd i USA. I 1872 vendte han tilbake til Norge som sogneprest i Holt, og så prost i Østre Nedenes. Dermed hadde Den norske kirke så sent som i 1878 en prost som støttet slaveriet.

Men nettopp det at Preus var så velmenende og anerkjent bør få oss til å tenke oss om. Det var ikke slik at prester ønsket slaveri. Det er vanskelig å se at det lå dårlige intensjoner bak når kirken i Norge en periode støttet slaveriet, eller noen prester i USA gjorde det over to generasjoner etter at det var blitt forbudt i Danmark-Norge på slutten av 1700-tallet.

Men de protesterte ikke høyt og tydelig mot slaveri.

Selv om kristen tro passer dårlig med slaveriet, tok det tid før alle norske prester innså det. Noen gikk i graven uten å endre syn. Man hadde mange unnskyldninger – og samtidig ingen unnskyldning.

Er støtte av slaveriet den største svikten i Den norske kirkes historie?

2: Blindhet for «den andre»

«Kirken har til tider tapt det kristne menneskesynet av syne i de mange forsøk som er gjort på å omdanne et helt folk etter storsamfunnets idealer. Den norske kirke har medansvar i det som ble gjort, og det som var ugjort. Vi erkjenner vår skyld».⁸

I dag er det ikke vanskelig å se at Den norske kirke på flere områder sviktet ved å være statens og storsamfunnets forlengede arm. Slik daværende leder for biskopene forklarte i 2015, har kirken «vært

⁷ Haraldsø (1988, side 121)

⁸ *Vi erkjenner vår skyld*, Byfuglien (2015)

redskap for alvorlige overgrep og maktbruk».⁹ Anledningen den gang var tater- og romanifolk, men det samme kan sies om andre grupper, som samer og kvener.

Helga Haugland Byfuglien brukte sterke ord: «Den norske kirke har tidligere beklaget dette. I dag er det riktig å understreke, gjenta og forsterke denne beklagelsen: Den norske kirke ber tater- og romanifolket om tilgivelse for den urett, de overgrep og den forsømmelse som fra kirkens side er begått mot deres folk».

Det var lenge en selvfølge at ulike folkeslag som bodde i Norge, skulle bli «norske», blant annet ved å snakke norsk og være kristne. Denne fornorskningspolitikken foregikk i mange århundrer og med ulike motiver, kulturelle og politiske, som å sikre en «norsk» befolkning i grenseområdene i nord. Noe skyldtes kirkens ønske om misjon, andre ting statens ønske om å endre det forskere og andre så som «primitivt» og «fremmed» til å bli del av en «sivilisert norsk kultur».

For å oppnå dette brukte man kirken og skolen.

Ser vi spesielt på samene, begrunnet man fornorskningen med alt fra at de tilhørte en mindreverdige rase til frykten for at hvis man ikke gjorde befolkningen norsk nok, ville Finland ta over Finnmark. Med fremveksten av velferdsstaten etter andre verdenskrig ble vekten lagt på samenes velferd og sosiale utvikling.

I alt dette var generaliseringer typisk. Man tenkte gruppe og folk, ikke enkeltmennesker. Man så ikke «den andre».

Fremgangsmåten endret seg over tid. I starten la kirken stor vekt på å forkynne på morsmålet. Noen ganger grep man inn når samer ble sjikanert av lokalbefolkningen. På begynnelsen av 1700-tallet la «Samenes apostel», Thomas von Westen (1682-1727), vekt på at samene skulle få «bygdefred» og «kirkefred» når de var i bygdene.¹⁰

Men selv om man også bidro til å bevare samiske språk ved å oversette tekster allerede på 1600-tallet, forsøkte man å fjerne andre sider ved kulturen, ikke minst når det gjaldt det man oppfattet som hedenske trommer og musikk. I senere århundrer la staten stadig mer vekt på det «norske» og «siviliserte». Man så samisk kultur mer og mer som «primitivt» og «djevlesk». Siden språket holdt dette oppe, måtte det undertrykkes. Også her stilte kirken opp for staten. Gudstjenester måtte ikke skje på samisk, og man sang norske salmer og sanger.

⁹ *Assimilering og motstand*, Byfuglien (2015)

¹⁰ Ole Henrik Magga: *Hva forårsaket opprøret*, <https://arkiv.klassekampen.no/49671/article/item/null/hva-forarsaket-opproret#>

Interessant nok kom det viktigste opprøret fra en kristen vekkelse. Den svenske soknepresten Lars Levi Læstadius skapte midt på 1800-tallet vekkelsesbevegelsen *læstadianismen* i det nordlige Norge, Sverige og Finland. Han hevdet samer er bedre kristne ved deres nærhet til naturen. Mens den svenske og norske stats så samer som mindreverdige siden de var «usiviliserte», mente Læstadius de hadde en sunnere sjel siden de ikke var ødelagt av en sivilisasjon som fjernet folk fra naturen.

Han styrket også samenes selvfølelse og stolthet ved å forkynne på samisk. Han tok kraftige oppgjør med alt fra reintyveri til alkoholmisbruket som hadde skapt så mye sosial nød i generasjoner. Samene i vekkelsen var like rasende på brennevinsselgere som på prester som ikke ville snakke samisk og byttet til seg reinkjøtt mot brennevin. Også lunkne kristne fikk høre det. Gråt man ikke over sine synder og bekjente dem høyløyd, ble man møtt med voldsomme rop og anklager.

I dag ville det vært naturlig for en sogneprest å tenke seg om. Ransake seg selv. Hvorfor ble noen så sinte? Var det bra med brennevin? Var det mulig å møte «de andre» mer på deres egne premisser?

Myndighetene forsøkte å løse dette ved å sende Niels Vibe Stockfleth (1787-1866) som sogneprest til Kautokeino i Finnmark. Han hadde i flere tiår forsvart samisk språk i kirke og skole, og oversatt flere bøker. Samer kunne igjen lese Bibelen på sitt eget språk. Mange i vekkelsen hadde vært Stockfleths konfirmanter, og hørte på ham. Andre fortsatte å rope i «religiøs ekstase». De lot seg ikke stanse av slag med spaserstokken. Det var ikke noe bedre grep å avløse Stockfleth med en mindre forståelsesfull prest.

Kanskje kunne en mer forsonlig kirke løst dette, en kirke som i større grad klarte å vise at den var på samenes side. I stedet skjedde det motsatte. Den nye presten Hvoslef så ikke seg selv som del av problemet. Det var vekkelsen som var farlig. Den drev folk til opprør. Det gjaldt å «dempe gemyttene», blant «de villfarne» som til og med kritiserte prestene.

Det hele var del av en lang konflikt. Samene i den læstadianske vekkelsen mislikte sterkt innflytelsen fra brennevinshandelen, som var støttet av lokale myndigheter, handelsmannen, presten og lensmannen.

Mye skjedde samtidig. I 1852 ble grensen mot Finland stengt og vinterbeitene utilgjengelige. Reinsflokkene sultet. Lederne for vekkelsen reiste til Kautokeino for å klage, konflikten spisset seg til og det endte med et voldelig sammenstøt. Handelsmannen og lensmannen ble drept, sognepresten pisket. To samer døde i kampen som fulgte da andre samer grep inn. Siden Hvosleff mente årsaken ikke var nød eller urettferdighet, men hat og hevnløst, ble to av lederne henrettet og fjorten dømt til livsvarig fengsel.

Opprøret førte ikke til selvkritikk hos kirken eller andre, men til enda sterkere forsøk på fornorskning. Dermed er det først i neste slektledd at fornorskningen for alvor blir en politikk, også for å markere at det bodde «ekte» norsmenn i området, slik at ikke naboland som Finland skulle kreve større områder i nord.

Det er lett å tenke at dette begynner å bli lenge siden. Kirken har tatt noen oppgjør med både dette og annet. Heldigvis driver vi ikke med dette i dag.

Eller gjør vi ikke det?

Det er ikke lett å se seg selv utenfra, enten det gjelder meg selv eller kirken jeg er en del av. Det er lett å bli blind for den andre. Det er flott å ta et oppgjør med fortidens feil og overgrep, men det betyr ikke at alt dermed er bare bra i dag.

Er støtten til å fornorske samene den største svikten i den norske kirkens historie?

3: Blindhet for likeverd

Er du som meg, ser du likeverd som helt opplagt. Du vet at rasisme er galt. Du vet at alle har samme verdi, uansett farge eller nasjonalitet, kjønn eller alder. Menneskeverd og likeverd henger sammen.

Men vent litt. Hvordan kan du vite det? For likeverd er ikke noe vi oppdager ved å se på hverandre.¹¹ Jeg kan ikke måle den i liter eller kilo. Den har ingen farge eller lukt. Utenpå er vi alle forskjellige.

Likevel er du altså helt sikker på likeverd. Hva er grunnen til det?

For troen på likeverd har en historie. Vi tenkte annerledes om dette i Norge i år 500 og 1500 enn i år. Kirken har ikke stått for et uforbeholdent likeverd i hele historien. Dette er ingen selvfølge i noen kultur. Menneskeverd og likeverd er blitt kjempet gjennom over generasjoner før de er blitt nedfelt i lovverk og rettigheter. De handler ikke om viten eller vitenskap, men om tro.

I Norge ser vi dette tidlig, selv om det var stykkevis og delt. For tusen år siden forbød kirken i Norge å sette barn ut i skogen for å dø. Alle skulle døpes og få leve opp, enten man var fattig eller rik, slave eller fri. Kirken avviste tvangsekteskap når den krevde at både mann og kvinne skulle gi samtykke til. Dette var ikke noen bare slekten kunne bestemme.

Men at kirken i Norge har gitt viktige og kanskje avgjørende impulser til visjonen om likeverd, betyr ikke at den i praksis har kjempet like mye for dette på *alle* områder. På noen områder har den i stedet kjempet imot likeverd i praksis, og ikke bare hvordan vi i dag mener at dette bør uttrykkes i lover og rettigheter.

¹¹ Fastvold (2016)

Dette gir altså en dobbelthet. På den ene siden har kirker protestert mot enkelte former for likeverd, og på den andre kan vi med den tyske filosofen Jürgen Habermas som nevnt i del 5 se likeverd som en sterk og klar arv fra jødisk rettferdighetsetikk og kristen nestekjærighet.¹²

For dette er ikke en arv fra den førkristne antikken. Historikeren Tom Holland understreker at ikke noe stred mer med greske eller romerske selvfølgeligheter enn at Gud kunne ha lidd og dødd på et kors - frivillig, av kjærlighet til oss alle, uansett posisjon eller evner, kjønn eller hudfarge.¹³ Hele forestillingen vakte avsky. Mektige guder skulle opprettholde orden ved å straffe og dømme, ikke ved å lide selv.

*«I dag, selv når troen på Gud blekner i Vesten, fortsetter landene som en gang var kjent som kristenheten å være merket av den to tusenårige revolusjonen som kristen tro representerer. Det er hovedgrunnen til at de fleste av oss som lever i en etterkristen kultur stort sett tar det som en selvfølge at det er bedre å lide enn å påføre andre lidelse. Det er derfor vi generelt forutsetter at alle mennesker har samme verdi. Jeg har måttet innrømme at min moral og etikk ikke er gresk eller romersk, men tvers igjennom – og stolt – kristen».*¹⁴

Men hva innebærer likeverd - i praksis? På gården, i familien, i bygda, på tinget, i lovverket? Hvem gjelder den for? Hvor er jeg blind?

Hvordan kan kirken ha støttet noe som vi i dag mener opplagt ikke uttrykker likeverd?

Den amerikanske uavhengighetserklæringen fra 1776 sier at våre rettigheter bygger på den selvinnsynende sannheten at Gud skapte oss likeverdige. Likevel holdt altså flere av dem som undertegnet denne erklæringen slaver. Muligens var tanken at likeverd i praksis ikke krever total likebehandling, selv om det her innebar svært så ulik behandling.

I Norge berører spørsmålet om kvinnelig stemmerett samme utfordring. Hvor mye støtter vi likeverd, hvis vi aksepterer ordninger som ikke er likebehandling? Handler ikke stemmerett om likeverd?

Kvinnelig stemmerett

¹² Habermas (2006), side 150-51.

¹³ Holland (2016)

¹⁴ Holland (2016)

I en eksamensoppgave i norsk Vg3 i 2013, omtales en debatt i 1890, der «temperaturen er høy og frontene harde» i salen.¹⁵

Venstremannen Viggo Ullmann ypper til strid med kirkens menn, og får svar på tiltale. Debatten som følger strekker seg over to dager med Paulus, syndefallet, utviklingslæren, familiepolitikk og kvinnesaksbevegelsen som hyppige ingredienser. Motstanderne er redde for kvinnesakens revolusjonære karakter, for at stemmerett for kvinner bryter med naturens orden.

Biskop J. C. Heuch fra Kristiansand markerer seg fort som en av de mest innbitte motstanderne av stemmerett for kvinner. Han mener en kvinne som opptrer offentlig forbryter seg mot sin natur, og at en offentlig kvinne er det samme som en prostituert. «Hun kan ikke gjøre Mandens Gjerning, og hun vil ikke gjøre Kvindens Gjerning, hvad bliver hun da? Hun bliver et vanskabt Misfoster», hevder Heuch under debatten.¹⁶

Det er igjen ingen tvil om at biskopene var imot kvinnelig stemmerett. Før vi sier mer om kirken, kan vi se på et annet spørsmål: Betyr dette at «*de kristne*» var imot og «alle andre» for, spesielt ateister? Noen kan sikkert lese eksamensoppgaven slik. På den ene siden *venstremannen*, på den andre *de kristne*, *kirkens menn*, representert ved *biskopen*.

Da bør vel frontlinjene være klare?

Ikke helt. Viggo Ullmann representerte ikke Den norske kirke, men var mer enn en «venstremann». Han var aktiv i kirken. Han stiftet kristne folkehøgskoler i Grundtvigs ånd. Han skrev verdenshistorie fra et kristent perspektiv.¹⁷ Han forsvarte Bibelen, bl.a. mot Bjørnstjerne Bjørnsons bibelkritikk.¹⁸

Men han var ikke biskop. Det er ingen tvil om at kirken var konservativ. Men selv om det var vanlig blant prester og teologer å tenke at kvinnen skulle være underordnet mannen, og at det dermed holdt at menn hadde stemmerett, fantes også teologer som støttet kravet om kvinnelig stemmerett.

En fagartikkel i Store Norske Leksikon viser at skillelinjene ikke gikk mellom kristne og andre. Mye var politikk. «Skillelinjene i debatten gikk ikke etter religiøse kriterier, men fulgte partitilhørighet».¹⁹

Debatten hadde mange sider og lange røtter. Mens det i vikingtiden hadde vært ætten som trengte en talsperson, ble det i middelalderen mer og mer *familien*, med mannen som den fremste. Men ikke hvilke som helst menn. Da stemmeretten ble innført i Norge med en av verdens mest liberale

¹⁵ Se også en kritisk analyse i Songe-Møller, Rachel Våge (2016).

¹⁶ Se også Skaarer og Ryste (2013).

¹⁷ Ullmann (1897)

¹⁸ Ullmann (1884)

¹⁹ *Stemmerett for kvinner i Norge*, https://snl.no/stemmerett_for_kvinner_i_norge

grunnlover i 1814, gjaldt den dermed ikke alle. Du måtte ha fylt 25 og bodd i landet i minst fem år. Og nåløyet var enda trangere enn som så. For å stemme, måtte du ha riktig yrke, nok eiendom, bo på rette sted - og være mann. Betalte du statsskatt, kunne du både stemme og velges til Stortinget.

Biskopene lente seg ikke fremover for å utvide stemmeretten. Ikke nødvendigvis fordi de var imot likeverd - i prinsippet - men de tenkte annerledes om hva som gjorde noe demokratisk.

Dette viste seg også i kampen mot Venstres krav om *parlamentarisme*, der regjeringen bare sitter så lenge den har flertall i nasjonalforsamlingen. Biskopene mente at når var den valgt av de folkevalgte, måtte den få bestemme uten Stortingets flertall fra sak til sak. Det viktigste var nok likevel at man fryktet at andre enn medlemmene skulle bestemme over kirken. Mens man måtte være medlem for å være i regjering, trengte ikke stortingsmenn det. Dermed støttet biskopene den fortsatt konservative professor Gisle Johnsons opprop i 1883 mot det nystiftede Venstre - *Opraabet til Kristendommens Venner i vort Land*, mot «den politiske Radikalismes Side».

Venstre fikk likevel svært mange stemmer fra kristne ved neste valg. Den landskjente presten Lars Oftedal, venstrerepresentant og vekkelsesleder, la ikke skjul på hva han mente: "En bedrøveligere Sammenblanding af Kristendom og Politik skal man vanskelig kunne oppvise Sidestykke til".²⁰

De som skulle spre *Opraabet* møtte så mye motstand at de mange steder skjulte hvorfor de var kommet. Da man forsøkte en underskriftskampanje, skrev færre enn tusen under. Det fikk heller ikke flertall blant prester. Resultatet ble aldri offentliggjort.²¹

Likevel fortsatte mange i kirkens ledelse å stritte imot endringer, som det ble ganske mange av. For dette var en prosess. Selvfølgelighetene skiftet. Det som var helt opplagt i 1814, kunne være helt idiotisk i 1914. Biskopene ble mer og mer akterutseilt. De lå ikke lenger i spissen av utviklingen.

Selv om tanker og holdninger endret seg, tok det generasjoner før vi fikk noe som ligner på hva vi i dag ser som likeverd. Allmenn stemmerett - for menn fylt 25 år - kom ved kommunevalget i 1896 og stortingsvalget i 1898. Men mottok du fattighjelp, fikk du ikke lov til å stemme før i 1919.

Selv om det kan gi feil bilde å se alt i lys av likeverd, henger rettigheter og likeverd sammen. Det var utvilsomt et klart uttrykk for mer likeverd, at kvinner fikk stemmerett i 1913.

Norge var tidlig ute i Europa, uten at det var kirkens fortjeneste. Muligens var som vi tar opp på neste side likevel mye av utviklingen for kvinnelig stemmerett knyttet til kristen tro.

²⁰ Furre, s. 436

For flere enn biskoper protesterte mot kvinnelig stemmerett. Meningene var delte, også blant kvinner. Noen argumenterte vitenskapelig, nærmere bestemt med evolusjon. I biologien var kvinner flest svakere enn menn. De hadde «trukket det korteste strå i tilværelsens og utviklingens kamp».²²

Siden kvinner og menn fra naturen var utrustet forskjellig, burde bare mannen delta i den harde debatten stemmeretten krevde. Tok ikke kvinnene seg av hjemmet, ville samfunnet bryte sammen.

En arbeiderforening mente at kvinnene trengte mannens hjelp for å klare seg i det politiske liv. Og det ville jo bare gjøre kvinner enda mer avhengige av menn siden de «uten menneskes medvirkning vil utsettes for å trykkes ned i stedet for å kunne hevde sin stilling». Dermed var kvinnens deltagelse i det offentlige liv «sett fra dette synspunkt» langt fra å anbefales.²³

Eksamensoppgaven kunne altså med en viss rett ha åpnet med at «Venstremannen Viggo Ullmann ypper til strid med vitenskapens og arbeidernes menn». Men, altså, også mot biskopen. Heuch stod ikke på likeverdets side. Og var ikke alene, selv om han var den av biskopene som gikk lengst.

Enten motivene var gode eller dårlige, teologiske, politiske eller vitenskapelige, endret flertallet seg. Noe skyldtes kristne foreninger av mange slag. Som vi har sett i del 5 av samtaleopplegget var kvinner og menn likeverdige i Hans Nielsen Hauges foreninger allerede før Grunnloven i 1814. I kristne organisasjoner ble dette ganske vanlig i andre del av 1800-tallet.

Misjon forbundet vedtok fra starten i 1884 stemmerett for alle kvinner og menn over 17 år. Altså fortsatt en mer allmenn rett enn i Norge i dag der det først i 1978 ble 18-årsgrense ved stortingsvalg.²⁴ Forbundet ga faktisk kvinner stemmerett før første kvinnestemmerettsforening ble startet i Norge.

Også Norsk Søndagsskoleforbund ga kvinner stemmerett fra starten, i 1889. I Den norske kirke fikk kvinner stemmerett ved menighetsmøter fra 1903, ti år før de fikk ved stortingsvalg. Da dette ble diskutert igjen i 1908 slo de ansvarlige fast at «Fra da av har kvinder kirkelig stemmerett i Den norske statskirke. At foreta nogen forandring heri, kan der selvfølgelig ikke være tale om».²⁵

Kanskje var likevel det mest avgjørende at Det Norske Misjonsselskap, en frivillig organisasjon forankret i kirken, innførte det i 1904. Slik statsråd Laila Dāvøy la vekt på ved hundreårsjubileet var

det et sterkt signal da kvinnene her fikk stemmerett. Det at flere store og tydelige kristne organisasjoner allerede rundt århundreskiftet ga kvinnene denne retten, ga et tydelig signal

²¹ Furre, s. 439

²² *Stemmerett for kvinner – del 1*, <https://www.norgeshistorie.no/kilder/industrialisering-og-demokrati/K1524-stemmerett-for-kvinner-del-1.html>

²³ Rogne Sogns Arbeiderforening, som sitert i *Stemmerett for kvinner – del 1*

²⁴ Etter å ha blitt satt ned til 23 år i 1920, 21 år i 1946 og 20 år i 1967

som må ha vært tungtveiende også når det skulle vurderes kvinnelig stemmerett også ved stortings- og kommunestyrevalg her til lands.²⁶

Hvor stort var Misjonsselskapet? Betydelig. Det bestod av 900 foreninger, ble støttet av 3 500 kvinneforeninger og utga fire blader med langt høyere opplag enn de fleste dagsaviser.

Selv om det er grunn til å erkjenne at de fleste av biskopene var for sent ute med å si ja til kvinnelig stemmerett, er nok ikke dette den største svikten i den norske kirkens historie.

Den største svikten?

Hva som er den største svikten?

Ikke lett å si. Noen kan si støtten til slaveriet. Man har vært for mye i lommen på staten. Mer opptatt av individuelle synder enn store, strukturelle problemer. Andre trekker frem synet på homofile og skreive. Eller at man er blitt for politisk, spesielt når kirken mener noe annet enn en selv.

Kirken i Norge har stått for eller latt være å protestere mot rystende forhold. Samtidig har den direkte eller indirekte fremmet avgjørende tanker og verdier som har ført mennesker og myndigheter i gode retninger. Vi ser tydelige spor av viktige endringer allerede med kristningen. Det er en klar kristen verdi å erkjenne våre feil, lære av dem og ta vare på det som er bra, også gjennom gode samtaler.

Samtalespørsmål

1. Hvorfor er det så mange ulike meninger om hvor Den norske kirken har sviktet?
2. Hva av oversikten på side 7 eller andre forhold mener du er viktigst?
3. Bør kirken stå med lua i hånden i dag?
4. Hvordan kan vi bli bedre til å se hvor vi er blinde for samtiden, «den andre» og likeverd?
5. Hvordan kan vi bli flinkere til å snakke om det som er bra?

Kilder

²⁵ https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/kulturliv/kunst-og-kultur/taushet_til_bispemyndighet_hinnaland_stendal.pdf

²⁶ https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/bfd/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2004/markering_av_100-ars_jubileet_for/id268550/

- Byfuglien, Helga Haugland: *Vi erkjenner vår skyld*, 01.06.2015, <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/aktuelt/--vi-erkjenner-var-skyld/>
- Byfuglien, Helga Haugland: *Assimilering og motstand*, Hilsen ved fremleggelsen av Tater/-romaniutvalgets rapport NOU 2015:7, https://kirken.no/globalassets/kirken.no/aktuelt/filer-2015/byfuglien_vollebaekutvalget_1_juni_2015.pdf
- Coleman, Nancy L: *Det er ingenting som tyder på at det var mange nordmenn som støttet slaveriet i USA*, Forskersonen, 17.04. 2021, <https://forskersonen.no/debattinnlegg-historie-meninger/det-er-ingen-ting-som-tyder-pa-at-det-var-mange-nordmenn-som-stottet-slaveriet-i-usa/1842608>
- Fastvold, Morten: *Sekularisme og tanken om moralsk likhet*, <https://humanist.no/2016/06/sekularisme-og-tanken-om-moralsk-likhet/>
- Furre, Berge: *Soga om Lars Oftedal*, Det Norske Samlaget, Oslo 1990
- Habermas, Jürgen (2006). *Time of Transitions*, Polity Press, 2006
- Haraldsø, Brynjar: *Slaveridebatten i den norske synode*, Solum forlag, Oslo 1988
<https://www.nb.no/items/037569d281c72c90971c47e9bd62f325?>
- Holland, Tom: *Why I was wrong about Christianity*, New Statesman, 14. september 2016,
<https://www.newstatesman.com/politics/religion/2016/09/tom-holland-why-i-was-wrong-about-christianity>
- Magga, Ole Henrik: *Hva forårsaket opprøret?*
<https://arkiv.klassekampen.no/49671/article/item/null/hva-forarsaket-opprøret#>
- Molland, Einar: *Norges kirkehistorie i det 19. århundre – bind 1*, Gyldendal norsk forlag 1979.
- Rasmussen, Anders B: *En kirke i splid med sig selv kan ikke bestå*, Kristelig Dagblad 10.08.2006,
<https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/en-kirke-i-splid-med-sig-selv-kan-ikke-best%C3%A5>
- Rynning, Ole: *Sandfærdig Beretning om Amerika: til Oplysning og Nytte for Bonde og Menigmand*, Snåsa historielag, Optrykk. [Originalutg. Christiania: Guldberg & Dzwonkowski, 1839]
- Songe-Møller, Rachel Våge (2016). *I hvilken grad utfordrer en eksamensoppgave for Vg3 elevenes evne til kritisk literacy? - Analyse av en eksamensoppgave og 12 besvarelser*. Fakultet for humaniora og utdanningsvitenskap, Høgskolen i Sørøst-Norge, Masterprogram: Norskdidaktikk, juni 2016
- Skaarer, Åse Camilla og Ryste, Marte Ericsson: *Kvinnens stemmerett til debatt i Stortinget i 1890*, 2013, (redigert av Kilden kjønnsforskning.no, 2019), <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-1629>
- Svendsen, Njord V: *Holberg var en kritiker av slave- og rasetenkingen*, Khrono 17.6.2020,
<https://khrono.no/holberg-var-en-kritiker-av-slave--og-rasetenkingen/496882>
- Ullmann (1884): *Vore evangeliers ægthed. Et tilsvær til B. Bjørnsons «Hvorfra stamme Miraklerne i det nye Testamentet?»*, A Magnussens Forlag, Hamar 1883
- Ullmann, Viggo (1897): *Haandbog til verdenshistorien – Til brug for seminarier og undomsskoler samt til selvstudium*, Kristiania, Alb. Cammermeyers forlag.
- Ulstein, Jan Ove: *Oppbrotsteologi på det lange 70-talet – Norsk (nynorsk)*, 2022